

Кіян Тетяна Миколаївна
старший викладач
кафедри кримінально-правових
дисциплін МК НУ «ОЮА»

СПЕЦІАЛЬНІ ЗНАННЯ В РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ

Установлення істини в процесі досудового слідства і судового розгляду кримінальних справ здійснюється шляхом доказування обставин, сукупність яких складає предмет дослідження у даній справі. Перед органами слідства та суду постає складне завдання – установити факти, які мали місце в минулому по відношенню до часу розслідування. Цього можна досягти за допомогою фактів, виявлених і встановлених у процесі слідства. Доказування – складна діяльність. Процесуальне право приділяє особливу увагу розробленню питань збирання доказів, методам їх перевірки, встановленню їх достовірності.

Досвід показує, що підвищення ефективності розслідування злочинів багато в чому залежить від використання сучасних можливостей науки і техніки, які акумулюються криміналістикою і судовою експертизою та пристосовуються до потреб слідчої і судової практики [3, с. 45].

В КПК визначено, що у процесі розслідування слідчий для встановлення істотних обставин справи використовує спеціальні знання.

Теоретичним підґрунтям дослідження використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів стали праці провідних науковців: Ю.П. Аленіна, В.П. Бахіна, Р.С. Белкіна, Т.В. Варфоломєєвої, А.І. Вінберга, А.Ф. Волобуєва, О.О. Ейсмана, А.В. Іщенка, В.О. Коновалової, О.Н. Колесніченка, В.П. Колмакова, В.К. Лисиченка, В.Т. Маляренка, О.Р. Михайленка, М.В. Салтевського, М.Я. Сегая, В.В. Тіщенко, О.Р. Шляхова, І.Я. Фрідмана, та інших.

До спеціальних відносяться криміналістичні знання, які торкаються виявлення, фіксації, вилучення та дослідження доказів, а також знання, які відносяться до предмету відповідних видів криміналістичних експертиз:

почеркознавчих, авторознавчих, технічної експертизи документів, фототехнічної, портретної, трасологічної тощо [6, с. 3].

Важливою рисою спеціальних знань в кримінально-процесуальному значенні є мета їх використання. Вони застосовуються для доказування, яке проводиться у встановленому законом порядку, а також для непроцесуального застосування під час проведення оперативно-розшукових заходів. Метою застосування спеціальних знань також є сприяння збиранню інформації щодо розслідування й попередження злочинів.

Аналіз кримінально-процесуального законодавства дозволяє зробити висновок про існування чотирьох процесуальних форм використання допомоги фахівців: судова експертиза (ст. 75, 76 КПК України); участь спеціаліста при проведенні слідчих дій (ст. 128-1 КПК України); здійснення ревізійної (контрольно-перевірочної) діяльності (ст. 66 КПК України); здійснення довідкової діяльності (ст. 66 КПК України) [1].

Кожна форма використання спеціальних знань має бути чітко окреслена відповідно до завдань і особливостей її застосування. Процесуальна форма використання спеціальних знань, у цілому, не викликає заперечень, тому що прямо зазначена і регламентована законодавцем, перевірена практикою.

Необхідно визначити ознаки процесуальної форми, що відокремлюють її від інших, непроцесуальних форм використання спеціальних знань. Відправною ознакою процесуальної форми використання спеціальних знань можна вважати те, що особа, яка здійснює розслідування, мотивуючи своє рішення, може послатися на визначену, конкретну норму кримінально-процесуального законодавства, що допускає використання допомоги фахівця в подібному випадку.

Непроцесуальні форми використання спеціальних знань можна класифікувати в залежності від напрямку діяльності фахівця. При цьому виявляються чотири підгрупи форм – консультації, науково-технічна допомога, контрольно-перевірочна діяльність, дослідницька робота.

Практика підтверджує, що фахівця можна використовувати для збирання

інформації в будь-якій слідчій дії, причому він може застосовувати лише методи і засоби витягування інформації, що відповідають його компетенції, і тільки ті, які не тягнуть за собою зміни, пошкодження і знищення матеріального джерела.

Це загальне правило може мати винятки, якщо досліджується матеріальне джерело – сумативне ціле (сипуча, рідка або газоподібна речовина). Розподіл таких об'єктів не змінює властивостей їх частин. Тому на місці події допустимо відокремлювати частину джерела і проводити дослідження, як це робиться фахівцем - медиком при визначенні групових ознак крові в плямі, наявності алкоголю у видихуваному повітрі тощо [5, с. 397].

Важливою ознакою варто вважати те, що весь комплекс дій, пов'язаних з використанням допомоги фахівця, здійснюється у визначеному законом порядку й оформляється відповідними процесуальними документами. Результати використання даної форми спеціальної допомоги мають доказове значення, використовуються в процесі доказування.

Будучи науковим методом дослідження й отримання інформації, судова експертиза може розглядатись як слідча дія з організації і тактики використання спеціальних знань для одержання доказової інформації методами наукового дослідження.

Особливість судової експертизи як форми застосування спеціальних, знань при розслідуванні злочинів полягає в тому, що використання їх можливе тільки після порушення кримінальної справи.

Закон України «Про судову експертизу» визначає поняття судової експертизи як дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, досудового слідства чи суду [2, с. 3].

Експертиза — самостійна процесуальна дія, спрямована на встановлення обставин у кримінальній справі. Сутність судової експертизи полягає в аналізі

експертом наданих у його розпорядження речових доказів (матеріалів), їхньому дослідженні за дорученням органа дізнання, слідчого, суду і надання висновку про результати цих досліджень.

Судова експертиза відрізняється від інших видів експертиз тим, що:

по-перше, підготовка матеріалів на експертизу, її призначення і проведення здійснюється з дотриманням відповідних статей кримінально-процесуального законодавства (статті 75, 76, 196, 198 КПК України);

по-друге, проведення експертного дослідження засноване на використанні спеціальних знань у різноманітних галузях науки, техніки, мистецтва або ремесла;

по-третє, висновок експерта є судовим доказом. Однак висновок експерта для особи, яка проводить дізнання, слідчого, прокурора і судді не є обов'язковим; незгоду з ним треба мотивувати у відповідних документах — постанові, ухвалі, вироку.

Підстава і порядок призначення експертиз у кримінальних справах визначаються кримінально-процесуальним законодавством України. Так, у ст. 75 КПК зазначено, що експертиза призначається у випадках, коли для вирішенні певних питань при провадженні в справі потрібні наукові, технічні або інші спеціальні знання.

Предметом судової експертизи є фактичні дані, що досліджуються і встановлюються в ході розслідування або судового розгляду кримінальної справи. Виходячи з предмета і конкретних обставин справи, формулюються питання, що визначають завдання експертизи.

Об'єкти експертизи — це носії інформації про факти і події, котрі необхідно дослідити за допомогою спеціальних знань. До них належать: тіло людини, труп людини і його частини, тварини, різноманітні предмети й агрегати, речовини, матеріали і вироби, документи і поліграфічна продукція, виділення людини, різноманітні об'єкти рослинного і тваринного походження тощо, а також матеріали кримінальної справи.

Своєрідність предмета й об'єкта експертизи визначає і специфіку методів

і методики, під якими ми розуміємо засоби і шляхи дослідження об'єктів для одержання важливої інформації. Ця інформація може бути використана в процесі розслідування кримінальної справи.

Ефективність проведення експертизи багато в чому залежить від обсягу зібраних матеріалів, їхньої якості та повноти.

Серед основних завдань, котрі постають перед судовими експертизами, можна виділити:

- спрямовані на ідентифікацію об'єкту (наприклад, установлення, чи з даної зброї була стріляна пуля або чи цим взуттям залишені сліди на місці злочину);
- спрямовані на встановлення групової приналежності об'єктів (наприклад, установлення, що гільза стріляна з пістолету Макарова чи сліди на місці злочину залишені кросівками);
- діагностичні — виявлення механізму події, часу, засобу і послідовності дій, подій, явищ, причинних зв'язків між ними, природи, якісних і кількісних характеристик об'єктів, їхніх властивостей і ознак, що не піддаються безпосередньому сприйняттю, тощо. Наприклад, встановлення механізму вибуху, складу та технології його виготовлення, чи відрізняється він від виготовленого відповідно до затверджених технічних умов;
- профілактичні — виявлення обставин, які сприяють учиненню злочинів і розробка заходів для їхнього усунення. Наприклад, рекомендації щодо захисту від підробки грошових знаків і цінних паперів, вироблених на підставі експертної практики [4, с. 6].

Зазначені завдання вирішуються в рамках кримінального судочинства, з постановкою чіткої експертної програми, використанням новітніх методик, що забезпечують об'єктивність і достовірність дослідження.

Використання спеціальних знань є важливою гарантією швидкого, повного і об'єктивного вирішення завдань кримінального судочинства.

Література

1. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28.12.1960 р. – ВВР, 1961, №2, ст.15.
2. Про судову експертизу: Закон України від 25 лютого 1994 року №4038а – XII // Відомості Верховної Ради. – 1994. - №28.
3. Івакін Е. Державна судова експертиза – гарантія одержання об'єктивних і достовірних доказів у справі // Право України. - 2000. - № 9. – С.45-46.
4. Россинская Е. О. Судебная экспертиза в уголовном, гражданском и арбитражном процессе. - М., 1996, - 60 с.
5. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): Підручник. - К.: Кондор, 2005. - 588с.
6. Семенов В. В. Спеціальні знання в розслідуванні злочинів: Автореф. дисерт. канд. юрид. наук – К.: НУВС. – 2006. – 21 с.